

PROMJENE PLANA I PROGRAMA NASTAVE ZEMLJOPISA

Mate MATAS*

Plan i program nastave geografije u SR Hrvatskoj se u poslijeratnom razdoblju vrlo često mijenjao i prilagođavao brzim društvenim promjenama. Osobito su česte bile promjene u prvim poratnim godinama, a što je vidljivo iz tablice 1 u kojoj je dat prikaz najvažnijih promjena u nastavnom planu i programu nastave geografije za osnovne škole od 1926. do 1984. godine, i tablice br. 2 u kojoj su prikazane promjene plana i programa za srednje škole.

Podaci u tablicama pokazuju da je u navedenom razdoblju došlo do izrazitih promjena u nastavnom planu (smanjivanje satnice), a povezano s time i u nastavnom programu.

Razlozi za smanjivanje su različiti, u pojedinim slučajevima su lako razumljivi i opravdani, ali postoje i manje opravdani. Tako se, na primjer, nastava geografije u predratnim i prvim poratnim godinama izvodila i u nižim razredima osnovne škole, odnosno u III. i IV. razredu s po 3 sata tjedno. U 1953. godini nastava geografije je izostavljena u nižim razredima osnovne škole jer je uveden novi nastavni predmet upoznavanje prirode i društva u koji su svrstani i geografski sadržaji, a prije su se obrađivali u nastavnom predmetu geografije.

Navedeni nastavni predmet je utjecao i na izmjene u nastavnom planu i programu za V. razred. Naime, prema odluci Savjeta za prosvjetu NR Hrvatske od početka školske godine 1958/59. sve su osnovne škole (sve dotadašnje četverogodišnje, šestogodišnje i narodne osmogodišnje škole) počele raditi po prijedlogu novoga jedinstvenog nastavnog plana i programa, zaključeno do V. razreda. U V. razredu je uveden novi nastavni predmet (i zajednički naziv za grupaciju predmeta: geografija, historija i osnove društvenog uređenja) »upoznavanje društva« s tri sata nastave tjedno. Time je nastavni predmet geografija istisnut i iz V. razreda, a veliki dio geografskih sadržaja obrađivao se u okviru tog novog nastavnog predmeta. Općim nastavnim planom i programom za osnovne škole iz 1972. godine (Prosvjetni vjesnik br. 2 - 3/1972.) nastavni predmet upoznavanje društva nestaje iz V. razreda, a sadržaji koji su se obrađivali u okviru tog nastavnog predmeta su vraćeni geografiji, odnosno povijesti. Tako je od te godine nastava geografije zastupljena i u V. razredu s jednim satom tjedno. Programom je predviđeno da se u V. razredu obrađuju osnovi geografije. I prema najnovijem planu i programu nastava geografije u V. razredu je zastupljena s 35 sati godišnje, a obrađuju se osnovi geografije.

Nastava geografije u VI. razredu se odvijala u proteklom razdoblju prema stabilnijem planu i programu. Satnica (plan) se povremeno mijenjala s dva na tri sata i suprotno. Promjene plana su se nekad više, a nekad manje odražavale i na nastavnom programu. U pravilu u svim prethodnim nastavnim programima u VI. razredu je obrađivana geografska problematika Evrope. U pojedinim godinama, zbog promjena u nastavnom planu i programu za V. razred te satnice za VI., uz Evropu su u VI. razredu obrađivani i elementi opće geografije, odnosno pojedini izvanevropski kontinenti.

* Mr. Mate Matas, Republička prosvjetno-pedagoška služba SRH Zagreb.
Rukopis primljen u studenom 1988. Recenzetni: dr. Veljko Rogić i dr. Mirko Brazda

Izuzetak od tog pravila i odstupanje od principa od bližega prema daljem čini najnoviji nastavni plan i program prema kojem se u VI. razredu ne obrađuje Evropa već Azija i Afrika te u manjem opsegu orijentacija u prostoru pomoću kompasa. Evropa sa SSSR-om je prebačena u VIII. razred, a u obrazloženju se navodi: »Obrađa prostora u kojem je prirodna osno-

Tablica 1. Sudionici seminara za nastavnike zemljopisa prema zajednicama općina i mjestu rada (osnovne i srednje škole)

	Osnovno	Usmjereno	Ostali	Ukupno
Zagreb	70	27	10	107
Split	27	13	3	43
Rijeka	13	10	2	25
Osijek	8	11	1	20
Karlovac	8	5		13
Sisak	8	5		13
Bjelovar	10	8		18
Varaždin	12	6	1	19
SVEGA	156	85	17	258

Tablica 2. Promjene u nastavnom planu i programu nastave zemljopisa u osnovnoj školi po razredima*

Godina donošenja plana i programa	III. razred		IV. razred		V. razred	
	Tj. sati	Sadržaji	Tj. sati	Sadržaji	Tj. sati	Sadržaji
1926.	2	Općina, srez, vježbe orijentacije	2	Jugoslavija	2	Osnovi geografije
1944.	2	Opći zemljopisni pojmovi Zemljopis NRH	2	Jugoslavija Evropa Osnovni elementi opće geografije	2	"
1945.	3	"	3	"	3	Temelji zemljopisa
1946.	3	"	3	"	3	"
1947.	3	"	3	"	3	"
1948.	3	"	3	"	3	"
1950.	2	Zavičaj NR Hrvatska	2	FNR Jugoslavija	2	FNR Jugoslavija i njezin položaj na Balkanu, u Evropi i svijetu Osnove opće geografije
1952.	-	-	2	NR Hrvatska FNR Jugoslavija	2	Osnove zemljopisa
1958.	-	-	-	-	-	-
1960.	-	-	-	-	-	-
1972.	-	-	-	-	1	Elementi opće geografije
1984.	-	-	-	-	1	Osnove zemljopisa

(Nastavak tablice 2)

Godina donošenja plana i programa	VI. razred		VII. razred		VIII. razred		SVEGA
	Tj. sati	Sadržaji	Tj. sati	Sadržaji	Tj. sati	Sadržaji	
1926.	2	Evropa	2	Vanevropski kontinenti	2	Kraljevina Jugoslavija	12
1944.	3	„	3	„	3	Jugoslavija	15
1945.	2	„	2	„	2	„	15
1946.	3	„	3	„	3	„	18
1947.	3	„	2	„	2	„	16
1948.	3	Evropa i ostali kontinenti	2	Geografija FNR Jugoslavije	2	Opća geografija	16
1950.	3	Evropa	2	Vanevropski kontinenti	2	Geografija FNR Jugoslavije	13
1952.	3	„	2	„	2	„	11
1958.	2	Globus, karta, rotacija i revolucija zemlje Evropa	2	SSSR, Afrika, Azija, Oceanija, L. i Anglo-amerika, polarne oblasti	2	FNR Jugoslavija Naša komuna	6
1960.	2	„	2	„	2	„	6
1972.	2	Evropa	2	Vanevropski kontinenti	2	SFR Jugoslavija	7
1984.	2	Azija, Afrika, zemljop. karta orijentacija pomoću kompasa	2	Amerika, Australija i Oceanija Orijentacija u prostoru	2	Evropa SSSR SFR Jugoslavija	7

Izvor podataka: Nastavni planovi i programi za osnovne škole i gimnazije. Posebna Izdanja Odjela narodne prosvjete ZAVNOH-a i Ministarstva za prosvjetu NR Hrvatske (do 1950. godine) odnosno odgovarajuća godišta Prosvjetnog vjesnika Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, nakon 1950. godine također odgovarajuća godišta.

Podaci za 1926. g. preuzeti iz odgovarajućeg plana i programa Kraljevine Jugoslavije.

* **Napomena:** U prvim poratnim godinama osnovne škole su se dijelile na tip »A« i tip »B«. Viši razredi današnjih osnovnih škola (V, VI, VII i VIII) su u tim vremenima predstavljali niže razrede gimnazije (I, II, III i IV) koja je trajala 8 godina te su planovi, programi dati u prikazu uglavnom preuzeti iz gimnazijskih planova i programa.

va doživjela najveći preobražaj a socijalno geografska struktura postala vrlo složena, trebalo je unijeti u više razrede osnovne škole »kad su učenici intelektualno sposobniji da ih razumiju i usvoje«.

Plan i program za VII. razred je u promatranom razdoblju bio stabilniji nego u V. i VI. Osim u sva kraća razdoblja, kada je tjedna satnica nastave geografije iznosila 3 sata, u cijelom ostalom razdoblju bila je 2 sata. U svim razdobljima obrađivana je geografska problematika izvanevropskih kontinenata osim u školskim godinama 1948/49. i 1949/50., u kojima je obrađivana geografija FNR Jugoslavije. I po najnovijem nastavnom planu i programu u VII. razredu obrađuje se geografska problematika izvanevropskih kontinenata, uz napomenu da je nekoliko sati rezervirano i za obradu teme iz opće geografije »Orijentacija u prostoru pomoću kompasa«.

Plan i program nastave geografije u VIII. razredu je također bio dosta stabilan. U školskoj 1944/45. godini i 1946/47. nastava geografije se izvodila po tri sata tjedno, a u svim osta-

Tablica 2a. Promjene u nastavnom planu i programu nastave zemljopisa u nekim srednjim školama po razredima *

Skola i god. donošenja plana i programa	I. razred			II. razred			III. razred			IV. razred			
	Sati tj.	Sadržaji	Sati tj.	Sadržaji	Sati tj.	Sadržaji	Sati tj.	Sadržaji	Sati tj.	Sadržaji	Sati tj.	Sadržaji	UKUPNO
Gimnazije 1936.	2	Fizička i opća geografija	2	Kosmografija	2	Etnografija	2	Kraljevina Jugoslavija	2	Kraljevina Jugoslavija	2	Kraljevina Jugoslavija	8
1944/45.	3	El. opće geografije	3	Osnovi ekon. geografije Evrope i ostalih kont.	2	Osnovi ekon. geografije Evrope i ostalih kont.	2	Geografski pregled Jugoslavije	2	Geografski pregled Jugoslavije	2	Geografski pregled Jugoslavije	8
1945/46.	3	"	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija susjednih slavenskih i gl. priv. zemalja	2	Ekonomska geografija susjednih slavenskih i gl. priv. zemalja	2	Demokratska Republika Jugoslavija	9
1947/48.	3	"	2	Opća i regionalna ekon. geografija	2	Opća i regionalna ekon. geografija	2	Regionalna ekonomska geografija + 2 sata astronomije	2	Regionalna ekonomska geografija + 2 sata astronomije	2	Federalna Narodna Republika Jugoslavija	9+2
1949.	2	"	2	Ekonomska geogr. svijeta Kapitalističke zemlje (Evropa, Azija, Afrika)	2	Ekonomska geogr. svijeta Kapitalističke zemlje (Evropa, Azija, Afrika)	2	Ekonomska geografija svijeta, kapital. zemlje (Amerika)	2	Ekonomska geografija svijeta, kapital. zemlje (Amerika)	2	Zemljopis FNR Jugoslavije	8
1955.	2	Geografski el. i faktori	2	Euroazijski prostor i mediteran	2	Euroazijski prostor i mediteran	2	Monasijska Azija, Australija, Afrika, Amerike i svijeta kao cjeline	2	Monasijska Azija, Australija, Afrika, Amerike i svijeta kao cjeline	1	Geografija FNRJ	7
1960.	3	Osnovi geografije Evropa	2	Vanевropski kontinenti	2	Vanевropski kontinenti	-	-	2	-	2	"	7
1962.	2	Osnovi geografije	2	Evropa	2	Evropa	1	SSSR, vanевropski kont.	2	SSSR, vanевropski kont.	2	"	7
1963.	2	"	2	"	2	"	2	"	2	"	2	"	8
1974.	2	Stanovništvo i osnovni i 10 sadržaj. geografski uvjeti Evropa, Azija	2	Afrika, Amerika i Australija	2	Afrika, Amerika i Australija	2	SPR Jugoslavija	2	Afrika, Amerika i Australija	2	"	4
1984.	2	Jugoslavija	2	Suvremeni svijet	2	Suvremeni svijet	2	Ekonomska geografija kapital. i soc. zemalja	2	Ekonomska geografija kapital. i soc. zemalja	2	Ek. geografija FNRJ	3
Ekonomske 1930.	3	Opća geografija	3	Ekonomska geografija	3	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija kapital. i soc. zemalja	2	Ekonomska geografija kapital. i soc. zemalja	2	Ek. geografija FNRJ	8
1967.	2	Opća geografija	2	Opća geografija	2	Opća geografija	2	Ek. geografija Evrope, SSSR i Azije	2	Ek. geografija Evrope, SSSR i Azije	2	Ek. geografija Amerike i Australije	8
Trgovinske 1952.	-	-	2	Ekonomska geogr. svijeta i Jugoslavije	2	Ekonomska geogr. svijeta i Jugoslavije	2	Ekonomska geografija svijeta i Jugoslavije	2	Ekonomska geografija svijeta i Jugoslavije	2	Ekonomska geografija Jugoslavije	3
1960.	1	Ekonomska geogr. svijeta	2	Ek. geogr. Jugoslavije	2	Ek. geogr. Jugoslavije	2	Ek. geogr. Jugoslavije	2	Ek. geogr. Jugoslavije	2	Ekonomska geografija Jugoslavije	3
Učiteljske 1952.	2	Opća geografija	2	Evropa	2	Evropa	2	Vanевrop. kontinenti	2	Vanевrop. kontinenti	2	Jugoslavija (V. raz.)	8
IV. god. tehn.	2	Ekonomska geografija	2	Evropa	2	Evropa	2	Evropa	2	Evropa	2	Jugoslavija (V. raz.)	4
SUP ind.	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija	2	Ekonomska geografija	2	Jugoslavija (V. raz.)	2
Opće srednje škole	3	Ekonomska geografija	3	Ekonomska geografija	3	Ekonomska geografija	3	Ekonomska geografija	3	Ekonomska geografija	3	Jugoslavija (V. raz.)	3

* Izvor: Nastavni planovi i programi za gimnazije i ostale srednje škole, posebna izdanja Odjela narodne prosvjete ZAVNOH-a i Ministarstva za prosvjetu (do 1950), odnosno odgovarajuća godišta Prosvjetnog vjersnaka Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu nakon 1950. Podaci za 1936. preuzeti su iz odgovarajućeg plana i programa za gimnaziju Kraljevine Jugoslavije.

lim po dva sata tjedno. Skoro u pravilu se u VIII. razredu obrađivala geografska problematika Jugoslavije. Izuzetak je bio napravljen školske godine 1948/49. kada je po programu obrađivana opća geografija. I najnoviji plan i program u tom smislu čine određeno odstupanje. Prema njima se u VIII. razredu obrađuje Evropa sa SSSR-om i kroz relativno mali broj sati (oko 20) Jugoslavija. Razlozi prebacivanja obrade geografskih sadržaja evropskog kontinenta iz VI. i VIII. razred već su navedeni.

U uvodnom obrazloženju novog nastavnog plana i programa za nastavu geografije u osnovnim školama navedeni su slijedeći razlozi relativno malog fonda sati za obradu nacionalne geografije. »Zemljopis SFR Jugoslavije obrađuje se u kontinuitetu u toku cijelog osnovnog i zajedničkih osnova usmjerenog obrazovanja, funkcionalno povezan sa sadržajima iz opće i regionalne geografije, u VIII. razredu osnovne škole i u I. razredu usmjerenog obrazovanja obrađuje se međutim kao zaokruženi nastavni program«.

Promjena nastavnog plana i programa srednjih škola u poslijeratnom razdoblju su se intenzivnije odražavale na satnicu, a nešto manje na nastavne sadržaje. Premda su nastavni plan i program međusobno najuže povezani, praksa pokazuje da su se određeni geografski sadržaji »tiskali« u sve manju i manju satnicu, a što je ostavljalo i ostavlja velike tragove u kvaliteti nastave. Promjene su bile češće i više za III. i IV. razred, a manje za I. i II.

Tako se, na primjer, nastava geografije u I. razredu nekadašnjih gimnazija uglavnom izvodila po tjednoj normi od 2 sata, osim u prve tri poratne godine i školsku godinu 1960/61., kada je satnica iznosila tri sata tjedno. U većini programa za V. odnosno I.* razred kroz navedeno razdoblje bili su zastupljeni elementi opće geografije koji su se u ponekim programima zvali osnove geografije, geografski elementi i faktori, i slično. Prema programu iz 1960., kada je tjedno satnica iznosila 3 sata, uz osnove opće geografije obrađivane su i geografske osobine Evrope.

Nastavni planovi i programi iz 1974. i 1984. se bitno razlikuju od prethodnih.

Pedagoška reforma koja je zahvatila naš cjelokupni odgojno-obrazovni sistem se veoma intenzivno odrazila i na nastavni predmet geografija, i to podjednako u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Pema planu i programu iz 1974. godine nastavni predmet zemljopis je kao općeobrazovni prebačen u prva dva razreda opće srednje škole. Tjedna satnica nastave zemljopisa je iznosila po 2 sata u prvom i 2 sata drugom razredu.

Smanjivanjem satnice moralo je doći i do određenih korekcija u programu, bolje rečeno zbijanja sadržaja u smanjenu satnicu. U I. razredu svih srednjih škola ili škola pripremnog stupnja obrađivani su elementi opće geografije (kroz veoma mali fond sati koji je, zavisno o školama i načinu realizacije izvedbenog programa, iznosio 8–10 sati), geografija Evrope i Azije.

Zajedničkim programskim osnovama srednjeg usmjerenog obrazovanja (Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu br. 15/84) određeno je da se u svim školama usmjerenog obrazovanja u prvom razredu obrađuju geografski sadržaji s naslovom »SFR Jugoslavija i međunarodna zajednica«.

U II. razredu bivših gimnazija je bilo više promjena u programima. U pojedinim razdobljima obrađivana je Evropa, osnove ekonomske geografije Evrope i drugih kontinenata. Planom i programom iz 1974. godine određeno je da se u II. razredu škola pripremnog stupnja obrađuje geografska problematika kontinenata Novog svijeta i SFR Jugoslavije, i to kroz 70 sati godišnje. Zajedničkim programima osnovama iz 1984. godine utvrđen je novi program za II. razred s nazivom »Društveno-geografska organizacija svijeta s obzirom na razlike društveno-političkih uređenja, bogatstvo prirodnih izvora i stupnja ekonomske razvijenosti«. Za obradu navedenih sadržaja predviđena su 34 sata godišnje ili 1 sat tjedno.

Prema planovima i programima za treći razred najčešće je kroz 2 sata tjedne nastave zemljopisa obrađivana geografska problematika izvan-evropskih kontinenata. Izuzetak je bila školska godina 1944/45. kada je u III. razredu gimnazije obrađivan geografski pregled Evrope.

U IV. razredu gimnazije je skoro u pravilu obrađivana geografska problematika Jugoslavije, i to kroz 2 sata tjedne nastave. Izuzetak čini već spomenuta 1944/45. godina i razdoblje

* Do 1959. god. odnosno do donošenja Zakona o osnovnim školama (Prosvjetni vjesnik br. 8/1959) i Zakona o gimnazijama (Prosvjetni vjesnik br. 9/1959.) V, VI, VII i VIII razred osnovnih škola smatrali su se nižim razredima gimnazije.

nakon 1974. godine u kojem se nastava geografije, osim malog broja izuzetaka, uopće ne izvodi u III. i IV. razredu srednjih škola.

Među školama odnosno strukama u kojima je nastava geografije u ranijim razdobljima zbog stručnih i pedagoških razloga bila više zastupljena ističu se ekonomske škole odnosno struke.

Po nastavnom planu i programu za ekonomske tehnikume iz 1950. godine* nastava ekonomske geografije se izvodila u I, II. i III. razredu.

U I. razredu je kroz 3 sata tjedno obrađivana opća ekonomska geografija. Isti sadržaji su obrađivani i prema nastavnom planu iz 1967. godine, ali s manjim fondom sati odnosno kroz 2 sata tjedno.

U II. razredu su najčešće obrađivani ekonomsko-geografski sadržaji Evrope i pojedinih izvanevropskih prostora.

Prema programu iz 1959. u III. razredu se kroz 2 sata tjedne nastave obrađivala ekonomska geografija Jugoslavije, a prema programu iz 1967. godine ekonomska geografija Afrike, Amerike i Australije, također kroz 2 sata tjedno nastave.

Nastava geografije u ekonomskim školama se prema planu iz 1959. godine nije ostvarivala u IV. razredu, a prema planu i programu iz 1967. godine izvodila se 2 sata tjedno. Obradivana je ekonomska geografija Jugoslavije.

Nastavnim planovima i programima iz 1974. i 1984. godine nastava geografije se i u školama s ekonomskim usmjerenjem izvodi po jedinstvenom planu i programu za opće srednje škole odnosno škole usmjerenog obrazovanja.

Veća zastupljenost nastavnog predmeta geografije bila je i u nastavnim planovima i programima učiteljskih škola. U njima se po nastavnom planu i programu iz 1952. pa do njihovog prestanka s radom 1965. godine izvodila nastava geografije u I, II, III. i V. razredu po 2 sata tjedno. Nastavni program je bio veoma sličan gimnazijskom programu uz razliku što se geografija Jugoslavije obrađivala u završnom V. razredu.

U razdoblju prije uvođenja opće srednje škole 1974. godine nastava geografije izvodila se uglavnom u prvom i drugom razredu četverogodišnjih tehničkih škola. U većini slučajeva obrađivana je ekonomska geografija Jugoslavije i svijeta.

Ekonomsku geografiju su u svojim programima imale i trgovinske škole, i to 2 sata tjedno u II. razredu prema planu i programu iz 1952. godine, odnosno 1 sat tjedno u I. i 2 sata tjedno u II. prema planu iz 1960.

Slična je situacija bila i u školama učenika u privredi odnosno industrijskim školama, gdje se također izvodila nastava geografije kroz 2 sata tjedno u I. ili II. razredu, a obrađivani su sadržaji iz ekonomske geografije. Uvođenjem eksperimentalnih općih srednjih škola u nekim bivšim školama učenika u privredi povećana je satnica nastave geografije na tri sata tjedno u I. razredu ili 2 sata u I. a 1 sat u II. razredu.

Izrazito smanjivanje satnice za nastavu geografije u osnovnom i srednjem obrazovanju moralo je utjecati i na promjene u izboru geografskih sadržaja koji su zastupljeni u nastavnom programu te na raspored nastavne građe i dubinu-intenzitet njene obrade. U svim nastavnim planovima i programima prije 1984. godine raspored nastavne građe u osnovnim i srednjim školama bio je koncentričnog karaktera. Što znači da su nastavni sadržaji u srednjim školama predstavljale širi koncentrični krug nastavnih sadržaja iz osnovne škole, i obrađivali su se dublje, detaljnije nego u osnovnim školama. Međutim bilo je i slučajeva kod nekih škola i programa da je zbog objektivnih razloga (manja satnica) vanjski krug (srednje škole) bio istog pa čak i manjeg radijusa u odnosu na unutarnji (osnovna škola). Zbog toga nije bila ni moguća detaljnija obrada pojedinih nastavnih sadržaja. Kao primjer takve situacije može poslužiti plan i program nastave zemljopisa iz 1974. godine. Prema osnovama nastavnog plana i programa za srednje školsko obrazovanje u SR Hrvatskoj, nastava zemljopisa je bila zastupljena u 1. 2. razredu opće srednje škole sa 140 nastavnih sati odnosno 70 sati u prvom i 70 nastavnih sati u drugom razredu. U obrazloženju nastavnog plana navodilo se da se nastava geografije u srednjim školama nadograđuje na predznanja što ga daje osnovna škola ali ne kao njen širi koncentrični krug nego kao kvalitetno novi nastavni sadržaj, koncipirani na komparativnom prikazu ekonomsko-geografskih osnova velikih regionalnih kom-

* Prosvjetni vjesnik, 1. listopada 1950

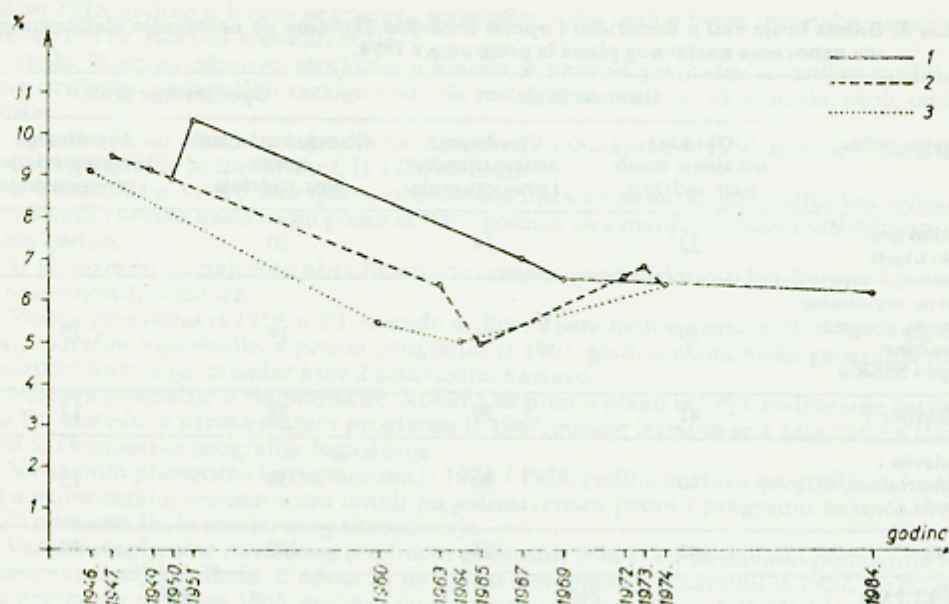
Tablica 3. Odnos broja sati u osnovnim i općim srednjim školama po nastavnim cjelinama prema osnovama nastavnog plana iz programa z 1974.

Nastavne cjeline	Osnovne škole		Opće srednje škole	
	Obrada i usvajanje novih nast. sadržaja	Utvrđivanje sistematizacije i provjeravanje	Obrada i usvajanje novih nast. sadržaja	Utvrđivanje sistematizacije i provjeravanje
Prirodno geografski uvjeti	22	14	10	4
Osnovne regionalne i ekonom. geografske osobine Evrope i SSSR-a	39	31	14	10
Ostali svijet	41	29	28	11
Jugoslavija i međunarodna privreda	40	30	38	15
Ukupno	142	104	100	40
SVEUKUPNO	246		140	

Tablica 4. Nastava zemljopisa u osnovnom i usmjerenom obrazovanju SR Hrvatske

Red. br.	Razred	Broj odjelj.	Sati nast. tjed.	Ukupno sati	Sadržaj
1.	V. OŠ	2438	1	2438	Osnovi opće geografije
2.	VI. OŠ	2461	2	4922	- Zemljopisna karta i osnove orijentacije - Azija i Afrika - kontinenti suvremenih suprotnosti
3.	VII. OŠ	2531	2	5062	- Orijehtacija u prostoru - Amerika i Australija - kontinenti mlade naseljenosti i različitog gospodarskog razvoja
4.	VIII. OŠ	2454	2	4908	- Evropa sa SSSR-om - povezan prostor dvaju kontinenata - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija - evropska zemlja nesvrstanog svijeta
Svega OŠ		9884	7	17330	
5.	I. usm.	1957	2	3914	- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i međunarodna zajednica
6.	II. usm.	1746	1	1746	- Društveno-geografska organizacija svijeta s obzirom na razlike društveno-političkih uređenja i bogatstva prirodnih izvora i stupnja ekonomske razvijenosti
7.	III i IV. usm.				- zavisno od struke i obrazovnog profila izbornih, fakultativni i programi u funkciji struke
Svega usmj.		3703	3	5660	
UKUPNO		13587	10	22990	

Izvor: Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja (Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, br. 10/1984. i Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja - društveno područje (Vjesnik Republičkog komiteta br. 15/1984.). i Dokumentacija Republičkog zavoda za statistiku.

- 1 = osnovne škole i četverogodišnje škole s usmjerenim obrazovanjem (elektrotehničke srednje škole 1950, ekonomske 1951, 1967 upravne 1969, srednjoškolsko usmjereno obrazovanje 1974. i 1984.)
 2 = osnovne škole i škole s trogodišnjim usmjerenim obrazovanjem (ŠUP u 1947, 1949. i 1965, hotelijerske škole u 1972, srednje tekstilne škole u 1973.)
 3 = osnovne škole i gimnazije

Izvor: M. Mrdenović, Geografski glasnik, br. 49.87.

Grafikon 1. Udio tjednog broja sati nastave zemljopisa u predmetima općeg obrazovanja tokom osnovnog i srednješkolskog obrazovanja po vremenskom trajanju i usmjerenju srednjoškolskog obrazovanja u SR Hrvatskoj u posljednjih četrdeset godina

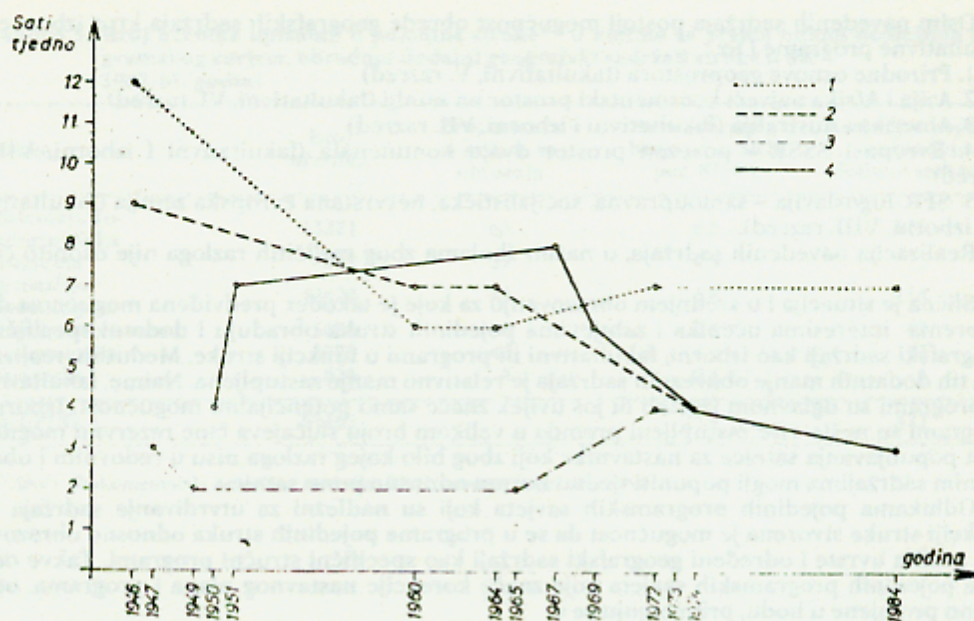
Graph 1. Share of geography classes weekly in general education subjects during elementary and secondary education, according to number of semesters and orientation, in Socialist Republic of Croatia, during the last 40 years.

pleksa. Međutim sam program i nastavna praksa su pokazivali da se ipak radilo o nekoj vrsti koncentričnih krugova, a što je vidljivo i iz pokazatelja i tablici broj 3.

Teško je reći jesu li i-koliko navedene okolnosti utjecale na ugled geografije kao nastavnog predmeta i smanjivanje satnice u planu i programu koji je donesen 1984. godine ali je neosporno da je sve ostavilo negativne tragove.

Među pozitivnim novinama vezanim za plan i program iz 1984. godine ističe se primjena efikasnijeg linearnog ili linearno-spiralnog načina programiranja nastavnih sadržaja. Novi nastavni plan i program za osnovne i srednje škole (obavezni sadržaji) predstavljaju jedinstvenu i logičnu cjelinu. Njegova linearno spiralna struktura utjecala je i na izbor novih primjerenijih nastavnih sadržaja i efikasniji redoslijed njihove obrade.

Već je naglašeno da se u V. razredu obrađuju kao i prema ranijem planu i programu elementi opće geografije, odnosno nastavne cjeline: veličina i oblik zemlje, Zemlja u sunčevu sustavu, reljef Zemlje, svjetska mora i vode na kopnu, vrijeme i klima, uloga ljudi u rasprostranjenju biljnog pokrova, životinjskog svijeta i mijenjanju tla na Zemlji, naseljenost Ze-

1 = osnovne škole

2 = gimnazije

3 = trogodišnje usmjereno obrazovanje (SUP u 1947, 1949. i 1965., hotelijerske škole 1972, srednje tekstilne škole 1973.)

4 = četverogodišnje usmjereno obrazovanje (elektrotehnička 1950, ekonomska 1951, 1967, upravna 1969, srednje usmjereno obrazovanje 1974. i 1984.)

Izvor: M. Mrdenović, Geografski glasnik, br. 49/87.

Grafikon 2. Pregled tjednog broja sati nastave zemljopisa u osnovnoj školi, gimnaziji, trogodišnjem usmjerenom obrazovanju, četverogodišnjim srednjim stručnim školama i početnoj fazi srednjoškolskog usmjerenog obrazovanja u SR Hrvatskoj u posljednjih četrdeset godina

Graph 2. Review of geography classes weekly at elementary school, grammar school, 3 year oriented secondary education, 4 year oriented secondary education schools, and beginning stage of oriented secondary education, in Socialist Republic of Croatia, during the last 40 years.

mlje, stanovništva na Zemlji, te društveno-ekonomske aktivnosti i mijenjanje geografske sredine.

U VI. razredu se uz regionalne geografske sadržaje Azije i Afrike, u skladu s linearnim načinom programiranja obrađuju i elementi opće geografije odnosno osnovi kartografije.

Elementi opće geografije – orijentacija u prostoru zastupljeni su i u VII. razredu i to sa desetak nastavnih sati. Ostali dio vremena predviđen je za obradu regionalnih sadržaja odnosno američkog prostora i Australije te polarnih područja.

Programom za VIII. razred predviđena je obrada geografskih obilježja Evrope, SSSR i Jugoslavije.

Kao izrazita novina u nastavnom planu i programu iz 1984. godini jest uvođenje novih nastavnih sadržaja »Društvenogeografska organizacija svijeta s obzirom na razlike društveno-političkih uređenja, bogatstva prirodnih izvora i stupnja ekonomske razvijenosti«. Ovi nastavni sadržaji predstavljaju svojevrsnu sintezu cjelokupnog geografskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi. U tablici br. 4 dat je jedinstven pregled zastupljenosti geografskih sadržaja u osnovnim i srednjim školama SR Hrvatske te neki drugi pokazatelji.

Osim navedenih sadržaja postoji mogućnost obrade geografskih sadržaja kroz izborne i fakultativne programe i to:

1. Prirodne osnove geoprostora (fakultativni, V. razred)
2. Azija i Afrika najveći kontinentski prostor na zemlji (fakultativni, VI. razred)
3. Amerika i Australija (fakultativni i izborni, VII. razred)
4. Evropa i SSSR – povezan prostor dvaju kontinenata (fakultativni i izborni, VIII. razred)
5. SFR Jugoslavija – samoupravna, socijalistička, nesvrstana evropska zemlja (fakultativni i izborni, VIII. razred).

Realizacija navedenih sadržaja, u našim školama zbog različitih razloga nije osobito česta.

Slična je situacija i u srednjem obrazovanju za koje je također predviđena mogućnost da se prema interesima učenika i zahtjevima pojedinih struka obrađuju i dodatni specifični geografski sadržaji kao izborni, fakultativni ili programi u funkciji struke. Međutim, realizacija tih dodatnih manje obaveznih sadržaja je relativno manje zastupljena. Naime, fakultativni programi su uglavnom izostali ili još uvijek znače samo potencijalnu mogućnost. Izborni programi su nešto više zastupljeni premda u velikom broju slučajeva čine rezervnu mogućnost popunjavanja satnice za nastavnike koji zbog bilo kojeg razloga nisu u redovnim i obaveznim sadržajima mogli popuniti tjednu normu odnosno punu satnicu.

Odlukama pojedinih programskih savjeta koji su nadležni za utvrđivanje sadržaja u funkciji struke stvorena je mogućnost da se u programe pojedinih struka odnosno obrazovnih profila uvrste i određeni geografski sadržaji kao specifični stručni programi. Takve odluke pojedinih programskih savjeta koje znače korekcije nastavnog plana i programa, odnosno promjene u hodu, primjenjuju se u:

– odgojno-obrazovnoj struci, kroz 3 dodatna sata obrađuje se prirodna osnova geoprostora i stanovništvo, te turistički zemljopis SFRJ, kao izborni program,

– kulturološkoj struci se također po odluci programskog savjeta obrađuje prirodna osnova geoprostora, i stanovništvo.

Nastavni sadržaji prirodna osnova geoprostora i stanovništvo koji se u navedenim strukama obrađuju kao stručni sadržaji na izvjestan način predstavljaju širi koncentrični krug nastavnih sadržaja koji se obrađuju u V. razredu osnovne škole. Međutim time nije poremećen linearni ili linearno spiralni način raspoređivanja nastavnih sadržaja, je se oni i ne smatraju obaveznim. Oni su nastavne planove i programe općeobrazovnim (premda im je općeobrazovna vrijednost veoma naglašena) već prvenstveno stručnim sadržajima koji bi trebali doprinjeti kvalitetnijem stručnom obrazovanju kadrova ovih struka;

– ugostiteljsko-turističkoj zavisno od obrazovnih profila se kao dodatni sadržaji s različitim satnicom i u različitim godištimama obrađuju osnovi turizma, pomorsko ekonomski zemljopis, turistički zemljopis, turistički zemljopis SFRJ, i turistički zemljopis svijeta.

U prometnoj se struci prema specifičnim zahtjevima obrazovanja pojedinih obrazovnih profila obrađuje prometni zemljopis, prometni zemljopis SFRJ, poznavanje grada, promet i turizam, te prometni zemljopis Evrope.*

U školskoj godini 1987/88. u Hrvatskoj je bilo približno 50.000 učenika ili 25% svih učenika usmjerenog obrazovanja koji su prema odlukama programskih savjeta imali mogućnosti obrađivati dodatne geografske sadržaje, i to prije svega u funkciji struke. (Vidi tablicu br. 2).

Geografski sadržaji su u znatnoj mjeri zastupljeni i u nižim razredima osnovnih škola gdje se obrađuju u okviru nastavnog predmeta priroda i društvo.

Tako se na primjer u I. razredu osnovne škole obrađuju osnovni pojmovi o orijentaciji u vremenu, kao što su: dan, noć, danas, jučer, sutra, jutro, večer, prije podne, poslije podne i slično.

* Postoji mogućnost da, zbog pluralizma u stvaranju programa te slabog protoka informacija među subjektima prosvjetne politike, navedeni podaci nisu najpotpuniji. Naime, Prosvjetni savjet SRH, u suradnji sa Zavodom za PPS SRH, usvaja plan i program obaveznih sadržaja te izborne i fakultativne programe iz općeg sadržaja, stvaraju pojedini programski savjeti. Međutim, u pojedinim centrima se izostavljaju propisani programi odnosno sadržaji ili se realiziraju dodatni sadržaji mimo odluka Prosvjetnog savjeta Hrvatske i programskih savjeta. Sve navedeno, uz slab protok informacija razlog je moguće nepreciznosti navedenih podataka.

Tablica 5. Broj učenika upisanih u pojedine struke u kojima se prema odluci nadležnog programskog savjeta, obrađuju dodatni geografski sadržaji struke u ŠK 1987/88. godini**

Struka	Broj učenika	Broj centara u kojima se obrazuju	% od ukupnog broja uč. u SRH poč. 87/88.	Broj odj. u kojima se obrađuju dodatni sadržaji
Matematičko-informatička	13221	63	6,6	110
Prometna	8992	37	4,5	75
Turističko-ugostiteljska	13622	47	6,8	114
Odgojno-obrazovna	5685	26	2,8	47
Kulturološka	8779	40	4,3	73
Šumarska	824	4	0,4	4
UKUPNO:	51163		25,4	423

** Izvor: Dokumentacija Zavoda za statistiku SR Hrvatske – Odjel prosvjeta.

U II. razredu se u temi zavičaj u prostoru i vremenu obrađuje: određivanje četiriju glavnih strana svijeta i orijentacija u prostoru, zatim osnovni izgled kraja, godišnje dobi te osnovne karakteristike vremena.

U III. razredu se kroz temu širi zavičaj obrađuje njegov izgled, odnosno osobine reljefa, karta šireg zavičaja, vode u zavičaju, osnove privrednog razvoja i način života ljudi te prometna povezanost i zaštita u prometu.

Više geografskih sadržaja se nalazi u programu za IV. razred osnovnih škola u kojem se kroz temu Socijalistička Republika Hrvatska u SFR Jugoslaviji obrađuju osnovni pojmovi vezani uz geografski položaj SR Hrvatske u SFR Jugoslaviji kao i sadržaje vezani uz narode i narodnosti u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji. Nešto detaljnije je obrađen način orijentacije u prostoru pomoću kompasa te nekim znakovima na zemljištu. U okviru teme prirodne geografske cjeline u SR Hrvatskoj, učenici se upoznaju s osnovnim osobinama nizinskog, planinskog i primorskog kraja.

Posebnu temu, s dosta geografskih sadržaja, čini SFR Jugoslavija – socijalistička samoupravna zajednica.

Osim pozitivnih strana u toku primjene u praksi novog plana i programa nastave zemljopisa uočene su i određene manjkavosti na koje su upozorili nastavnici praktičari koji ga primjenjuju u nastavnoj praksi. Oni su svoja zapažanja dali u posebnim anketnim upitnicima ili na sastancima aktiva odnosno na seminaru za nastavnike zemljopisa.

U anketama koje su rađene za potrebe izrade analize nastave zemljopisa i koje su bile upućene u sve osnovne i srednje škole na području SR Hrvatske. Posebna grupa pitanja odnosila se na novi nastavni plan i program te njegove osobine. U tablici br. 6 dat je pregled tih pitanja i pozitivnih odgovora anektiranih nastavnika u postocima. (Ispunjene anketne upitnike dostavilo je 46% svih osnovnih škola i 56% svih centara usmjerenog obrazovanja).

Velik broj nastavnika se kritički izjašnjava o promjenama redoslijeda obrade pojedinih sadržaja. Osobito se kao problematično naglašava prebacivanje Evrope u VIII. razred, čime se odstupilo od veoma važnoga načela od bližeg prema daljem. Pored toga, time su umanjene mogućnosti neophodne korelacije s nastavom povijesti. Učenici ne poznaju dovoljno geografske osobitosti Evrope, a većina povijesnog gradiva se odnosi na zbivanja u Evropi.

Prenosimo jedan karakterističan odgovor nastavnika: »Nastavni plan i program je bolji od prethodnog jer geografske sadržaje obrađuje problemski, aktualan je, naglašava međuza-visnost geografskih elemenata i faktora. Upravo zbog toga je i teži jer od učenika zahtijeva misaone aktivnosti, zapažanja, povezivanja, zaključivanje – angažman. Za takav način rada program je malo preopširan. Ne znam da li je baš najsretniji raspored gradiva po razredima... Slaba je mogućnost korelacije s poviješću«.

Tablica 6. Obilježja novog nastavnog plana i programa i mišljenje nastavnika – brojevi označavaju % pozitivnih odgovora nastavnika

	Razina obrazovanja	Ukupno prosjek
– bolji u odnosu na prethodni	osnovno	52
	usmjereno	36
– satnicom i sadržajima nudi punu mogućnost realizacije planom i programom definiranih ciljeva i zadataka	osnovno	22
	usmjereno	17
– učenici interesantniji od prethodnog plana i programa	osnovno	52
	usmjereno	33
– pogodniji za koleraciju s nastavnim sadržajima drugih nastavnih predmeta	osnovno	56
	usmjereno	53
– garantira temeljitiju obradu svih sadržaja	osnovno	31
	usmjereno	23

Izvor: Anketni upitnik

Među konkretnim primjedbama koje su nastavnici navodili za pojedine razrede najčešće se navode:

V. razred. Sadržaji koji su planom i programom predviđeni za taj razred (osnovi opće geografije) preteški su za psihofizičke mogućnosti učenika te dobi. U skoro 50% anketnih upitnika se navodi da je program za V. razred težak i preopširan, što uz postojeću, veoma malu satnicu (35 sati godišnje), otežava realizaciju osnovnih ciljeva i zadataka nastave zemljopisa u njemu. U mnogim upitnicima se izražava sumnja u mogućnosti učenika V. razreda da temeljno nauče teške i apstraktne pojmove, kao što su revolucija i rotacija Zemlje, stupanjska mreža i drugi pojmovi iz fizičke geografije, i da njima ovladaju do te mjere da ih mogu korisno primjenjivati i u obradi regionalnih sadržaja u višim razredima osnovne škole i u I. odnosno II. razredu usmjerenog obrazovanja. Naime, ti veoma važni pojmovi i zakonitosti se nakon V. razreda ne obrađuju detaljnije kao zasebni sadržaji već se u svim idućim razredima polazi od pretpostavke da su ih učenici naučili upravo u V. razredu.

Brojne su primjedbe koje se odnose na prevelik fond sati za obradu zemalja trećeg svijeta, te različite geopolitičke sadržaje u VI. i VII. razredu. Gradivo nije prilagođeno principu egzemplarnosti te je npr. za VII. razred previše i nepotrebno razvučeno. Posebno za obradu Latinske Amerike.

Za plan i program VIII. razreda, najčešće je isticano da je previše gradiva a premalo sati, osobito za obradu geografskih osobina jugoslavenskog prostora.

Primjedbe na plan i program usmjerenog obrazovanja se podjednako odnose na I. i II. razred. U velikom broju anketnih upitnika se naglašava da su program i nastavne jedinice za II. razred preopširne. Isticano je da se u razradi pojedinih dijelova polazi od krive pretpostavke da su učenici kroz osnovnu školu i I. razred usmjerenog obrazovanja ovladali elementima fizičke geografije, što po ocjeni broja anketiranih nije točno, jer je smanjeni udio fizičke geografije jedan od osnovnih nedostataka sadašnjeg programa u osnovnom i usmjerenom obrazovanju.

Primjedbe na program I. razreda se u prvom redu odnose na premalu zastupljenost sadržaja o prirodnoj osnovi jugoslavenskog prostora.

Navedene primjedbe su rezultat subjektivnih procjena pojedinih nastavnika koje i ne moraju biti uvijek najtočnije. Cjelovitije objektivne znanstvene analize odnosno valorizacija plana i programa nastave zemljopisa kao ni ostalih nastavnih predmeta nisu napravljene osim za V. razred osnovne škole i za I. razred srednje škole.

Rezultati ispitivanja V. razreda kojim je obuhvaćeno 38 odjeljenja širom Hrvatske u seoskim, mješovitim i gradskim naseljima, odnosno oko 975 učenika, donekle potvrđuju primjedbe nastavnika. Ukupan rezultat pozitivnih odgovora iznosi svega 43%.

U tradicionalno teškoj matematici rezultat je bio 47% za hrvatski ili srpski jezik 50%, povijest 60% zadataka.

Navedene primjedbe i sugestije su uvrštene u tekst analize nastave zemljopisa koju je razmatrao i prihvatio prosvjetni savjet SR Hrvatske na svojoj sjednici 7. srpnja 1988. godine. U skladu sa zaključcima prosvjetnog savjeta i na osnovu teksta analize napravljen je i prijedlog zaključaka za manje korekcije plana i programa nastave zemljopisa te nekih drugih mjera značajnih za unapređivanje nastave zemljopisa. Prenosimo tekst zaključaka prihvaćenih na sjednici Prosvjetnog savjeta 6. listopada 1988. koji su u formi, posebnih odluka objavljeni u Prosvjetnom vjesniku br. 7/1988.

I. OSNOVNO OBRAZOVANJE

V. razred

Izostaviti nastavne jedinice »Reljefni oblici i okupljanje stanovništva« te »Reljef i raspored naseljenosti u SFR Jugoslaviji i zavičaju« (udžbenik str. 36 do 46).

Stanovništvo i njegova obilježja među kojima je i rasprostranjenost (gustoća naseljenosti) detaljnije se obrađuju u nastavnoj cjelini »Prostori okupljanja ljudskog roda na zemlji« (udžbenik str. 87 do 96). Izostavljanjem nastavnih jedinica koje se na izvjestan način i ponavljaju postigla bi se određena vremenska ušteda (minimalna, ali ipak ušteda) koja bi se djelomično mogla upotrebiti za temeljitiju obradu osnovnih pojmova o reljefu i reljefnim oblicima, a djelomično i za ponavljanje i utvrđivanje gradiva.

VI. razred

U cilju kvalitetnije obrade prirodno-geografskih elemenata, značajnih za razumijevanje regionalno-geografskih sadržaja i geografske problematike uopće, a u skladu s linearno spiralnim načinom programiranja nastavnih sadržaja, u nastavnom programu za VI. razred nakon nastavne cjeline »Zemljopisna karta« ubacuje se nova nastavna cjelina s nazivom »Reljefni oblici posljedica endogenih pokreta i egzogenih modeliranja. (Dvije nastavne jedinice). Navedeni nastavni sadržaji i redosljed obrade u skladu je s psihofizičkim razvojem učenika i polazi od stručno i znanstveno jednostavnijih pojava i procesa (u V. razredu obrađuju se osnovni pojmovi i lako prepoznatljivi reljefni oblici) ka stručno i znanstveno složenijim obilježjima i procesima (vrijeme postanka, uzroci postanka i sl.). Naravno ova promjena zahtijeva sažimanje gradiva iz regionalne obrade Azije i Afrike za 2 do 3 nastavna sata.

VII. razred

Postojeće nastavne sadržaje koji se prema nastavnom planu i programu obrađuju u VII. razredu (Amerika, Australija i Oceanija) sažeti za 15–20% odnosno rasporediti na 50–55 nastavnih sati. Time se dobiva mogućnost prebacivanja dijela nastavnih sadržaja iz izrazito pretrpanog nastavnog programa na VIII. razred. Prema obimu sadržaja kao i zbog različitih drugih stručnih i pedagoških razloga za prebacivanje je najpodesnija nastavna cjelina »Savez sovjetskih socijalističkih republika najrasprostranjenija zemlja svijeta na dva kontinenta«.

VIII. razred

Zbog pretrpanosti nastavnog programa u VIII. razredu izvršiti već navedeno prebacivanje nastave cjeline SSSR... u VII. razred.

Predloženim promjenama doći će do ravnomjernijeg rasporeda nastavne građe i ravnomjernijeg opterećenja učenika po razredima, što će nesumnjivo doprinjeti lakšoj obradi nastavnih sadržaja, čime će i velike odgojne obrazovne mogućnosti nastave geografije doći još više do izražaja. Linearno spiralni način programiranja, te specifični zahtjevi geografije kao nastavnog predmeta i znanstvene discipline zahtijevaju od nastavnika da pri obradi bilo koje regionalne cjeline ili pojave ističe i opće geografske zakonitosti odgovarajućih pojava i procesa.

Kako se radi o relativno manjim korekcijama nastavnog programa one se prema uputama prosvjetnih savjetnika za nastavu zemljopisa mogu ugraditi u izvedbene nastavne programe. Promjene u VII. i VIII. razredu nisu također velike. Radi se o prebacivanju nastavne cjeline iz jednog u drugi razred.

Predložene promjene zahtijevaju i odgovarajuće intervencije u udžbenicima koje se mogu ugrađivati u toku redovitih dopuna narednih izdanja. Tako se na primjer u udžbeniku

V. razreda mogu objediniti nastavni sadržaji od str. 36 do 46 sa sadržajima na stranicama 187 do 96. U udžbeniku VI. razreda ubacuje se nastavna cjelina »Reljefni oblici posljedica endogenih pokreta i egzogenih modeliranja«. U udžbenicima VII i VIII. razreda osim prebacivanja nastavne cjeline SSSR ne trebaju nikakve druge intervencije.

Vremenski ritam navedenih promjena dogovoriti će se s izdavačem udžbenika.

II. SREDNJE OBRAZOVANJE

a) Povećanje satnice

U ekonomskoj, poljoprivrednoj i geološko-rudarskoj struci trebalo bi uz postojeće redovne i obavezne sadržaje među sadržaje koji se obrađuju u funkciji struke uvrstiti i specifične dodatne geografske sadržaje bilo za struke u cjelini ili za pojedine obrazovne profile. Predlaže se Prosvjetnom savjetu da u tom smislu uputi preporuku nadležnim programskim savjetima.

b) Drugačiji redoslijed obrade posebno u pedagoškoj i kulturološkoj struci

U pedagoškoj struci se uz obavezne i redovne sadržaje (SFR Jugoslavija, 1. razred 68 sati godišnje i Suvremeni svijet, 2. razred 34 sata godišnje) sada obrađuju i dodatni geografski sadržaji u funkciji struke i to u 2. razredu Prirodna osnova geoprostora 34 sata godišnje, te u 3. ili 4. (zavisno od obrazovnih profila) Ekonomsko geografska valorizacija geoprostora, 68 sati godišnje. Predviđena je i mogućnost da se u okviru izborne nastave u 3. ili 4. razredu obrađuje turistički zemljopis Jugoslavije također kroz 68 nastavnih sati godišnje. Komparativne prednosti nastavnog predmeta geografije u ovoj struci bi daleko više došle do izražaja kad bi se izmijenio redoslijed obrade nastavnih sadržaja. S obzirom na satnicu i sadržaje predviđene odlukama Prosvjetnog savjeta SR Hrvatske i programskog savjeta predlaže se redoslijed obrade: U 1. razredu kroz 68 nastavnih sati obrade sadržaja Prirodna osnova geoprostora i društvena nadogradnja (na izvjestan način abeceda geografije). U 2. razredu, geografske osobine SFR Jugoslavije, 68 nastavnih sati godišnje i u 3. (odnosno 4. zavisno od obrazovanja profila i organizacije nastave u pojedinim centrima) također kroz 68 nastavnih sati geografski problemi suvremenog svijeta kao sinteza cjelokupnog geografskog obrazovanja od osnovna do srednje škole. Postojeća mogućnost realizacije izborne nastave može se zadržati u 3. ili 4. razredu uz napomenu da bi zbog kontinuiteta geografskog obrazovanja bilo poželjno da se u slučaju obrade redovnih sadržaja u 3. razredu, izborni obrađuju u 4. i obrnuto.

b.2. Isti redoslijed bi se mogao primijeniti i u kulturološkoj struci. Zbog manjeg fonda nastavnih sati (2+2+1 ili 5 nastavnih sati kroz sve godine učenja geografskih sadržaja) geografsku problematiku suvremenog svijeta obrađivati također u 3. razredu, ali kroz 34 nastavna sata godišnje. Navedeni prijedlog redoslijeda obrade upućen je programskom savjetu za obrazovanje, kulturu i umjetnost početkom 1988. godine. Na navedeni prijedlog redoslijeda obrade u međuvremenu nisu dostavljene nikakve primjedbe pa se može smatrati da ih ni nema.

Sa stanovništa kompletnijeg geografskog i općeg obrazovanja kadrova kulturološke struke bilo bi veoma korisno da se nastavni plan i program nastave zemljopisa izjednači s nastavnim planom i programom pedagoške struke.

III. VISOKO OBRAZOVANJE

a) U nastavnim planovima i programima Filozofskog fakulteta, OOUR Pedagogijske znanosti, gdje se obrazuju nastavnici razredne nastave premalo su zastupljeni geografski sadržaji koji su izuzetno značajni za cjelovito obrazovanje budućih nastavnika razredne nastave i njihovo osposobljavanje za kvalitetnu stručnu obradu sadržaja iz nastavnog predmeta Priroda i društvo koji se prema planu i programu obrađuju u III. i VI. razredu osnovne škole. U okviru nastavnog predmeta priroda i društvo više od 1/3 je izrazito geografskih sadržaja kao što su: snalaženje u prostoru, izgled šireg zavičaja, karta šireg zavičaja i karta SR Hrvatske (3. razred), zatim orijentacija u prostoru, prirodno geografske cjeline u SR Hrvatskoj, SFR Jugoslavija, socijalistička samoupravna zajednica (4. razred) i sl.

Predlaže se Prosvjetnom savjetu da u tom smislu uputi preporuku Filozofskom fakultetu OOUR Pedagogijske znanosti te Programskom savjetu za obrazovanje, kulturu i umjetnost.

Među pokazateljima navedenim u analizi vidljivo je da je struktura nastavnog kadra koji izvodi nastavu zemljopisa u starosnom i obrazovanom pogledu nepovoljna. Naime oko 12% nastavnika koji izvode nastavu zemljopisa ima preko 30 godina radnog staža. Uspoređujući broj nastavnika koji će zbog starosti otići u mirovinu ili će zbog bilo kojih razloga napustiti nastavnički poziv i prosječni broj završenih studenata na geografskom odjelu PM fakulteta u Zagrebu u zadnjih 10 godina vidljivo je da bi se za nekoliko godina mogao pojaviti problem manjka nastavnika zemljopisa. Osim toga nepovoljna je i obrazovna struktura nastavnog kadra, posebno u centrima usmjerenog obrazovanja u kojima apsolutno dominiraju nastavnici jednopredmetnog studija – geografija, a i u osnovnim školama s obzirom na prestanak rada nekadašnjih Pedagoških akademija na kojima su u pravilu obrazovani nastavnici dvopredmetnih studijskih grupa, sve su više zastupljeni nastavnici jednopredmetnog studija.

Suradnjom Prirodoslovno-matematičkog i Filozofskog fakulteta u Zagrebu stvorena je mogućnost školovanja profesora dvopredmetne grupe zemljopis-povijest. Međutim zbog nepreciznih dogovora ili nepopustljivosti jednog ili oba fakulteta u kreiranju nastavnog plana i programa studenti koji upišu navedenu dvopredmetnu studijsku grupu defakto studiraju dva paralelna studija o čemu najbolje govori i podatak da tjedna satnica predavanja iznosi oko 30 sati. U takvim okolnostima velik broj studenata dvopredmetni studij zamjenjuje jednopredmetnim. Predlaže se Prosvjetnom savjetu da uputi preporuku Prirodoslovno-matematičkom i Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te programskom savjetu za obrazovanje, kulturu i umjetnost u cilju promjena u nastavnom programu za obrazovanje profesora zemljopis-povijest koje bi stimulirale upis i završetak studija dvopredmetne grupe.

USPOREDNI POKAZATELJI NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA NASTAV ZEMLJOPISA U SFR JUGOSLAVIJI PO REPUBLIKAMA

Planovi i programi nastave geografije pojedinih socijalističkih republika u SFR Jugoslaviji se međusobno dosta razlikuju, i to po broju nastavnih sati (ukupno, po razredima i nastavnim sadržajima), u redosljedu obrade nastavnih sadržaja, načinu programiranja nastavne građe i nekim drugim detaljima, a što je vidljivo i iz tablice 6. 7. i 8.

Kao zasebni nastavni predmet Zemljopis se u svim republikama osim SR Slovenije javlja u V. razredu osnovnih škola, u kojem se najčešće obrađuju elementi opće geografije. Planom predviđena satnica za obradu tih sadržaja se kreće između 35 i 40 godišnje ili jedan sat tjedno. U slovenskim se školama u V. razredu s dosta velikom satnicom (50 do 60) obrađuju geografski sadržaji jugoslavenskog prostora ali u okviru nastavnog predmeta upoznavanje društva.

Elementi opće geografije u nekim republikama obrađuju se i u 6. i 7. razredu. Već je navedeno da se u SR Hrvatskoj u VI. razredu obrađuje kartografija, a u VII. orijentacija u prostoru. Orijentacija u prostoru se i u SR BiH, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji obrađuje također u VI. razredu. U SR BiH u VI. razredu obrađuju se nastavne cjeline: hidrosfera, biosfera, stanovništvo i ekološki sadržaji. U SR Srbiji se u istom razredu obrađuju nastavna cjelina: stanovništvo i ekološki sadržaji, a u SR Sloveniji nastavne cjeline: Zemlja kao planet sunčeva sustava, oblik i veličina Zemlje, zatim osnovni pokazatelji o rotaciji i revoluciji Zemlje i geografskim kartama.

Regionalno geografski sadržaji u svim republikama se počinju obrađivati u VI. razredu, ali s velikim razlikama u rasporedu nastavne građe i broju nastavnih sati za obradu pojedinih nastavnih sadržaja. Ako se izuzme SR Hrvatska u svim se socijalističkim republikama u VI. razredu obrađuje geografska problematika evropskog kontinenta. Satnica za obradu navedenih sadržaja se kreće između 40 i 50 nastavnih sati.

U VI. razredu se u SR BiH, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji obrađuje i SSSR.

U VII. razredu u SR Hrvatskoj obrađuje se američki prostor zatim Australija i polarna područja. U ostalim republikama, u tome se razredu također obrađuju navedeni sadržaji ali uz manju satnicu jer se prema programu u istom razredu moraju obraditi i geografske osobitosti Azije i Afrike a u SR Sloveniji SSSR-a. Za obradu američkog prostora u planu i programu SR Hrvatske predviđeno je oko 50 nastavnih sati a u svim ostalim republikama za obradu navedenih sadržaja predviđeno je manje od 20 nastavnih sati.

U VIII. razredu u svim republikama obrađuje se geografija SFR Jugoslavije ali uz različitu satnicu. U SR BiH, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji za obradu jugoslavenskog prostora predviđeno je oko 70 nastavnih sati, u SR Sloveniji 48 a u SR Hrvatskoj oko 20 nastavnih

Tablica 7. Neki uporedni pokazatelji plana i programa nastave zemljopisa u osnovnim školama u SFR Jugoslaviji

	BOSNA I HERCEGOVINA				CRNA GORA				HRVATSKA*			
	R A Z R E D I											
	250				245							
	36	72	72	72					35	70	70	70
	5	6	7	8	5	6	7	8	5	6	7	8
SFR Jugoslavija	72								19			
Zemlja pl. sunč. sustava – oblik, veličina	3								6			
Rotacija i revolucija	6								3			
Kartografija	8									14		
Orijentacija		6									8	
Litosfera	8								4			
Hidrosfera		5							4			
Atmosfera	8								4			
Biosfera		3							3			
Stanovništvo		5							10			
Ek. sadržaji		3										
Evropa		40										38
SSSR		8										6
Azija			31								33	
Afrika			16								20	
Amerika			16								50	
Australija			5								3	
Polarna područja											2	
Svijet kao cjelina												

sati. U SR Hrvatskoj se u VIII. razredu obrađuje geografska problematika Evrope i SSSR-a (odnosno po korekcijama nastavnog programa samo Evropa, SSSR je prebačen u VII. razred) pa je u takvim okolnostima za obradu geografskih sadržaja Jugoslavije nije bilo ni moguće predvidjeti više nastavnih sati. Međutim potrebno je naglasiti a što je već ranije navedeno da se prema novom konceptu sadržaji zemljopisa SFR Jugoslavije, za nas najvažnijeg prostora, obrađuju u kontinuitetu u toku cijelog osnovnog i općeg odgoja i obrazovanja. Izdvojeno se izučava gradivo SFR Jugoslavije u drugom polugodištu u VIII. razredu osnovne škole i u I. razredu odgoja i usmjerenog obrazovanja. Nastavnih sadržaja zemljopisa SFR Jugo-

(Nastavak tablice 7)

	MAKEDONIJA				SLOVENIJA				SRBIJA															
	R A Z R E D I																							
					180 + 50 - 60				252															
					50/60		70		66		38		74		70		70							
5		6		7		8		5		6		7		8		5		6		7		8		
SFR Jugoslavija									48								70							
Zemlja pl. sunč. sustava - - oblik, veličina					5								5											
Rotacija i revolucija					10								5											
Kartografija					5								6											
Orijentacija													6											
Litosfera													6											
Hidrosfera													6											
Atmosfera													5											
Biosfera													2											
Stanovništvo													3											
Ek. sadržaji													3											
Evropa					45								49											
SSSR									7								6							
Azija									24								22							
Afrika									10								16							
Amerika									16								19							
Australija									2								5							
Polarna područja									1								2							
Svijet kao cjelina									1								1							

Izvor: Službena glasila republičkih prosvjetnih organa uprave ili materijali nadležnih zavoda za prosvjetno-pedagošku službu.

* U planu i programu nastave zemljopisa u SR Hrvatskoj nije definirano potrebno vrijeme za obradu pojedinih sadržaja pa su navedeni pokazatelji preuzeti iz godišnjih programa rada pojedinih osnovnih škola.

slavije ima i u II. razredu usmjerenog obrazovanja; oni su princip u predočavanju i objašnjavanju globalnih problema suvremenog svijeta.

U I. razredu odgoja i usmjerenog obrazovanja obrađuje se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i međunarodna zajednica. U nižim razredima osnovne škole učenici stječu potrebno geografsko obrazovanje i odgoj, najprije iz područja užeg i šireg zavičaja, potom iz područja SR Hrvatske; u IV. razredu dobivaju prve predodžbe o prostoru SFRJ. Geograf-

Tablica 8. Neki usporedni pokazatelji plana i programa nastave zemljopisa u srednjim školama u SFR Jugoslaviji*

Struke	BOSNA I HERCEGOVINA					CRNA GORA					HRVATSKA				
	1.	2.	3.	4.	Uk.	1.	2.	3.	4.	Uk.	1.	2.	3.	4.	Uk.
PROSVJETNA											50b 18v	68c	68n		204
Raz. nastava															
Predškolski odgoj															
Kulturno-jezična											50b 18v	68c	34n		170
Prirodoslovno-matematička						105	105	70	70	350	68c	34n			102
Ugostiteljska						70	35	70	70	245	68c 68z	34n 34k			204
Turistička						70	35	70	70	245					
Konobar															
Računovodstvo															
Prometna											68c	34n			102
PTT							70	70		140					
Cestovni promet											68c	34n	34f		136
Željeznički promet											68c	34n	34j		136
Pomorski i riječni						105 105	70 105	(III st.) (IV st.)		175 210	68c	34n	34j 34z		136
Šumarska											68c	34n	34ž		
Ekonom. trg.															
Prodavalac															
Aranžerska															
Pravno-biro-tehnička															
Komercijalni tehničar															
Administrativni radnik															
Hidrometeorološka															
Ostale struke	70a	35c			105	70	35			105	68c	34n			102

* Izvor kao za tablicu br. 7

(Nastavak tablice 8)

Struke	MAKEDONIJA					SLOVENIJA					SRBIJA					
	1.	2.	3.	4.	Uk.	1.	Razred			Uk.	1.	2.	3.	4.	Uk.	
PROSVJETNA	72a	72b	72c	36d 130 12e 7p	284							72a	72b	72c	50e 170	284
Raz. nastava						70a	70u	35c 35e	35d	245						
Predškolski odgoj						70a	70u	35c 35e		210						
Kulturno-jezična	72a	72s			144	70a	70u	35c 35c	70d	297		75a 33s			108	
Prirodoslovno-matematička	70a	36b 360	68r		212	70a	70u	35c		175	108b	64a 22s 22h	72c			288
Ugostiteljska						70a 35c				105						
Turistička	72a	72jk				70a	35c 35d	70u	70k	280	72a	35c	70j	78k	245	
Konobar						70a 35c		70u	70k	245						
Računovodstvo						35c	70c			105						
Prometna	72a	72f			144						70a	70f				140
PTT																
Cestovni promet							70a 35c			105						
Željeznički promet							105a 35c			140						
Pomorski i riječni																
Šumarska						70a 35c				105						
Ekonom. trg.	108a				108											
Prodavalac						70a 35c	70c			175						
Aranžerska						70a	70c			140						
Pravno-biro-tehnička											70a 35c					105
Komercijalni tehničar						60a 65u	70c			210	70a	70t				140
Administrativni radnik							70a 35c		105							
Hidrometeorološka											70a 35c					105
Ostale struke	72a					7270a					7070a					70

SADRŽAJI - OZNAKA I NAZIV

- a) opća geografija
- b) opća fiz. geogr.
- c) SFRJ
- d) zavič. soc. rep.
- e) zavič. regija

- f) prometna opća
- g) prometna SFRJ
- h) prometna Evropa
- i) pomorska geogr.
- j) turistička opća
- k) turistička SFRJ
- l) turist. regional.
- m) prostorno planir.

- n) suvremeni svijet
- o) kartografija
- p) ostalo
- r) geologija
- s) geogr. aspekt kulturoloških zbivanja

- š) prirod. i geogr. sredina
- t) ekonomska opća
- u) države u razvoju i razvijene države
- v) stanovništvo
- z) osn. turizma
- ž) meteorologija

sko gradivo u V, VI i VII. razredu osnovne škole uvijek nalazi svoju primjenu u prostoru SFR Jugoslavije. U VIII. razredu obrađuje se SFR Jugoslavija u sklopu evropskih zemalja kao zaokruženo nastavno gradivo. U I. razredu odgoja i usmjerenog obrazovanja objekt obrade dobiva nove nastavne sadržaje, SFR Jugoslavija i međunarodna zajednica obrađuje se regionalno-geografski. Program obuhvaća izbroj najbitnijih pojava i suvremenih procesa koji su potrebni da se shvati brz društveno-politički i gospodarski razvoj naše zemlje.

Razlike u planovima i programima nastave geografije za srednje škole u pojedinim socijalističkim republikama su naglašenije nego u osnovnim školama. Među rjeđim zajedničkim osobinama jest podjela na nastavne sadržaje koji su obavezni za sve struke i obrazovne profile i sadržaji koji su kao specifični zastupljeni samo u programima pojedinih struka i nalaze se među stručnim sadržajima.

U SR Hrvatskoj, SR BiH i Crnoj Gori obavezni geografski sadržaji su zastupljeni u programima svih struka u prvoj i drugoj nastavnoj godini. Satnica u prvoj iznosi 68 odnosno 70 a u drugoj 34 odnosno 35 nastavnih sati što ukupno iznosi 102 odnosno 105 sati. U ostalim socijalističkim republikama nastava geografije je zastupljena samo u jednoj nastavnoj godini najčešće u prvoj (u SR Srbiji oko desetak struka nastavu geografije ima u drugoj godini) i to sa ukupnom obaveznom satnicom oko 70 nastavnih sati.

Osim razlike u broju nastavnih sati za nastavu geografije postoje i velike razlike u obaveznim sadržajima koji se obrađuju u prvom ili drugom razredu. Kako je već navedeno u SR Hrvatskoj se u prvom razredu kroz 68 nastavnih sati obrađuju sadržaji pod nazivom Socijalistička federativna republika Jugoslavija i međunarodna zajednica, a u drugom razredu nastavni sadržaji »Društveno geografska organizacija svijeta s obzirom na razlike društveno-političkih uređenja, bogatstva prirodnih izvora i stupanj ekonomske razvijenosti.« Po svojoj koncepciji i kompleksnom pristupu u obradi suvremenih svjetskih odnosa i problema ova nastavna građa čini originalnu novinu u jugoslavenskim razmjerima kako po samim sadržajima tako i po načinu strukturiranja. Ona predstavlja svojevrsnu sintezu cjelokupnog geografskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama i postoji puno opravdanje da se u skladu s linijskim načinom raspoređivanja nalazi na kraju jednog zaokruženog nastavnog ciklusa. Zbog specifičnih osobina ona se je mogla rasporediti i na drugi način i prilagoditi drugim didaktičkim sistemima nastave (problemsku nastavu) a da njene velike odgojne i obrazovne mogućnosti dođu jednako do izražaja. Kroz ove nastavne sadržaje su objašnjeni uzroci i posljedice vrlo dinamičnog i raznolikog demografskog i gospodarskog razvoja ta razlika u društvenom i političkom razvoju i odnosima u suvremenom svijetu. Brojni aktualni problemi koji su obrađeni u okviru navedenih sadržaja stavljaju učenika u raznolike problemske situacije i od njega zahtijevaju da ih mora znati, umjeti i htjeti uspješno razrješavati a što je veoma bitno da se učenici osposobljavaju za razrješavanje takvih ili sličnih stvarnih životnih situacija.

U ostalim socijalističkim republikama među obaveznim sadržajima koji se obrađuju u svim strukama i obrazovnim profilima dominiraju sadržaji iz opće geografije i geografija SFR Jugoslavije što u stvari predstavlja koncentričan tip raspoređivanja gradiva sa svim pozitivnim i negativnim posljedicama takvog načina raspoređivanja nastavne građe.

Kao primjer velikih razlika u nastavnim sadržajima i satnici po kojoj se obrađuju ističe se prirodoslovno matematička struka. Za obradu geografskih sadržaja u programima za ovu struku predviđeno je Crnoj Gori čak 350 nastavnih sati odnosno 105+105+70+70 sati po godinama, u SR Srbiji 288 (108+108+72), u Makedoniji 212 (72+72+68) u Sloveniji 175 (70+70+35) a u SR Hrvatskoj samo 103 (68+34). Ogromne su razlike i u sadržajima koji se obrađuju a što je vidljivo iz tablice br. 8. Iz navedene tablice uočavaju se i razlike i kod drugih struka i to u pogledu nastavnih sadržaja koji se obrađuju i satnice po kojoj se obrađuju. Sve uzroke i posljedice navedenih razlika u planovima i programima nastave geografije u SFRJ Jugoslaviji teško je definirati. Čini se međutim da među uzrocima ipak dominiraju subjektivni razlozi i interesi a manje suštinske razlike u poimanju geografije kao znanstvene discipline i školskog nastavnog predmeta te njenih neospornih komparativnih prednosti u odgoju i obrazovanju mladih generacija. Razlike su djelomično posljedica i pluralizma u programiranju nastavnih sadržaja. Tako je na primjer u SR Hrvatskoj programiranje obaveznih i redovnih nastavnih sadržaja u nadležnosti prosvjetnog savjeta a programiranje sadržaja se obrađuje u funkciji struke – stručni sadržaji u nadležnosti odgovarajućih programskih savjeta. U takvim okolnostima mogući su apsurdni i već spomenuti primjeri prirodoslovno-matematičke struke. Velike razlike povlače i pitanje svijesti i sposobnosti pojedinih programskih savjeta i efikasnosti prosvjetne politike uopće. Moguća su i pitanja koji je programski savjet pravilnije

procjenio zahtjeve kvalitetnijeg obrazovanja određenih obrazovnih profila i ugradio ih u nastavne planove i programe, odnosno koji su privredni prosvjetni ili bilo koji drugi razlozi utjecali na te razlike.

Bez obzira o kojim se i kakvim uzrocima radi posljedice razlika u planovima i programima nastave geografije su izrazito negativne i stvaraju brojne poteškoće posebno onim građanima Jugoslavije koji zbog bilo kojih razloga moraju mijenjati mjesto boravka odnosno seliti se iz jedne u drugu socijalističku republiku, bez obzira moraju li to raditi u toku osnovnog ili srednjeg obrazovanja ili nakon završetka osnovne odnosno srednje škole. Učenik koji se seli u toku trajanja jednog stupnja obrazovanja prisiljen je na polaganje diferencijalnih ispita iz nastavnih cjelina ili sadržaja koji su se u republici u koju je doselio obrađivali u prethodnim razredima a po istom principu ne bi trebao biti obavezan prisustvovati nastavi onih sadržaja koje je u republici iz koje je doselio ranije obrađivao. Može li se završni srednjoškolač iz jedne republike upisati na odgovarajući fakultet u drugoj republici u kojoj se pri izradi fakultetskih programa vjerojatno vodilo računa o osobinama srednjoškolskih programa pojedinih nastavnih predmeta i područja, republike u kojoj se fakultet nalazi i iz koje dolazi najveći broj brućoša? Može li se prirodoslovni tehničar koji je završio srednje obrazovanje u SR Hrvatskoj u kojoj se nastava zemljopisa prema planu i programu zastupljena samo sa 102 nastavna sata zaposliti u SR Srbiji ili nekoj drugoj republici u kojoj su geografski sadržaji u planovima i programima tih struka zastupljeni sa 288 nastavnih sati. Navedena pitanja ne treba shvatiti isključivo kao teoretsku mogućnost. Ona su sigurno zagorčavala život mnogim građanima Jugoslavije kojima se zbog oskudnih podataka (statističkog nepraćenja) i nezna točan broj.

Generacije onih koji sada imaju problema ili onih koji će ih naknadno imati zbog navedenih razlika u Planovima i programima sigurno bi pozdravile svaki pokušaj koji bi doveo ne do unificiranja planova i programa jer je to zbog specifičnih zahtjeva i prilika u pojedinim republikama (privrednih, prosvjetnih, društvenih i sl.) nerealno očekivati, nego do što je moguće veće sličnosti i usaglašenosti u nastavnim planovima i programima geografije kao i drugih nastavnih predmeta.

Pri eventualnom usaglašavanju nastavnih planova i programa odnosno strukture nastavnih sadržaja potrebno je detaljnije analizirati planove i programe svih socijalističkih republika i autonomnih pokrajina kako bi se uočile sve prednosti i nedostaci ali bi bilo veoma korisno uvažavati i praksu drugih zemalja.

Tako je na primjer u programu nastave geografije njemačke pokrajine Rheinland-Pfalz koji je tiskan u posebnim knjižnicama (Lehrplan, Erdkunde, klase 5-10, orientierungsstufenhauptschule, realschule, Gimnasium, kultursministerium, Rheinland, Mainz 1978.) u kojima se prije detaljnije razrade po razredima (od 5-10) tabelarno daje prikaz stupnjeva obrazovanja, osnovnih zadataka ili ciljeva učenja po razredima ili stupnjevima i drugi pedagoško didaktički zahtjevi značajni za suvremenu nastavu geografije. Posebno su naglašeni obrazovni i funkcionalni zadaci nastave geografije koji na izvjestan način diktiraju izbor nastavnih sadržaja, raspored nastavne građe, način programiranja te metode i postupke uz pomoć kojih će se realizirati zacrtani zadaci nastave. U raspoređivanju nastavnih sadržaja nije se robovalo ni jednom načinu programiranja već su korištene prednosti linearnog i koncentričnog načina programiranja. Tablica 9.

U skladu s kombiniranim sistemom raspoređivanja nastavne građe elementi opće geografije su praktički zastupljeni u svim razredima. I regionalni sadržaji su zastupljeni u svim razredima ali ne u klasičnom smislu nego isticanjem egzemplarnih primjera u kojima se na najbolji način reflektiraju gospodarski, demografski i društveni problemi suvremenog svijeta. Usmjerenost programa prema praktičnim obrazovnim i funkcionalnim zadacima vidljiva je i po naslovima pojedinih nastavnih cjelina. Tako se na primjer u 5. i 6. razredu (1. stupanj) nalaze isti naslovi »orijentirati se«, »rukovanje s geografskim pomagalima« i »opskrbiti se«.

U V. razredu u okviru naslova »orijentirati se« obrađuju se osnovni geografski pojmovi globus, horizont, pol, antipod, polukugla, ekvator, polarnica, obratnica, meridijan, kontinent, ocean, vodena polukugla, ravnica, sredogorja, visoke planine, klimatske zone i sl. i u VI. razredu se obrađuje značenje nekih od navedenih pojmova ali na višoj razini i u okviru složenije teme rotacije Zemlje u kojoj se još obrađuju i pojmovi noć, dan, mjesno, pojasno vrijeme, stupnjevi, nulti meridijan i sl. U V. razredu u cjelini »rukovanje s geografskim pomagalima« obrađuju se osnovni podaci o geografskim kartama, mjerilu, legendi, simbolima, tabelama, dijagramima i klimadijagramima, izolijnama i sl. Isti se sadržaji na višoj razini obrađuju i u VI. razredu. U okviru cjeline »opskrbiti se«, u V. razredu obrađuju se poteškoće

oko opskrbe u vrućoj i vlažnoj zoni (na primjeru Amazone i vlažnih i vrućih dijelova Afrike), vrućoj zoni (na primjeru Sahare i uz upoznavanje osnovnih pojava i pojmova o pustinjama i pustinjama područjima), umjerenoj, hladnoj i planinskoj zoni. Na taj se način uz elemente opće geografije obrađuju i regionalni sadržaji i to kroz problematiku opskrbe a ne kao posebna regionalna geografija. Slično je i u VI. raz. u kojem je zastupljena problematika sirovina i energije odnosno značenje prometa u opskrbi ljudi. U VI. razredu se u okviru nastavne cjeline »Putovati i odmarati se« obrađuje problematika oblikovanja i planiranja slobodnog vremena.

U VII. razredu u okviru nastavne cjeline »Čovjek i prirodni uvjeti«, podnaslov »Čovjek je ovisan o prirodnim uvjetima ali ih i mijenja« obrađuju prirodne katastrofe kao faktor ugrožavanja čovjeka i njegova životnog prostora, te prirodni faktori i njihova uloga u oblikovanju čovjekova životnog prostora kao i utjecaj čovjeka na promjene prirodnih uvjeta. Planetarna priroda Zemlje obrađuje se u četvrtoj cjelini.

U VIII. razredu obrađuju se nastavni sadržaji pod nazivom »Oblikovanje prostora privređivanjem čovjeka« koji bi trebali poslužiti za razvijanje spoznaja o ulozi ljudskih aktivnosti u mijenjanju prostora. I ovi se sadržaji obrađuju kao opći i problemski sa egzemplarnim regionalnim primjerima. Tako se na primjer u obrađivanju problematike prirodnih i kultiviranih pejzaža, agrarnih struktura, ekstenzivnog i intenzivnog privređivanja i sl. ističu primjeri Negeva, Sinda, Deltaprojekta, Kazahstana i sl. Za objašnjenje problematike sirovinskih područja koriste se primjeri Perzijskog zaljeva, Liberije i Sibira a na primjerima Brazilije, Wolfsburga problemi novih gradskih naselja. Autoput u Italiji i kanal Rajna-Majna-Dunav poslužili su za obradu prometne problematike. I Turistička područja odnosno procesi koji su vezni za turističku privredu prikazani su na manjem broju primjera.

Utjecaj ljudskih aktivnosti na promjenu izgleda strukture pojedinih područja također je obrađen općenito a potom dat i regionalni primjer.

Zanimljiva je i treća tema u kojoj su obrađeni aktualni problemi i njihova socijalna uloga u oblikovanju životnog prostora. U ovoj cjelini je obrađen problem kasta u Indiji, favela u Rijju, aperthajda u J. Africi, gastarbajtera u evropskim zemljama i sl.

Na trećem stupnju odnosno u 9. i 10. razredu obrađuje se problematika prostornog planiranja. S ciljem razvijanja sposobnosti kritičkog razumijevanja metoda, instrumenata i odluka vezanih za prostorno planiranje i uključivanja u proceduru vezanu za prostorno planiranje. Posebnu cjelinu u 9. razredu čine sadržaji o nužnosti zaštite čovjekove okoline.

U 10. razredu obrađuju se društvene strukture i privredni potencijali kroz koje bi učenici trebali spoznati problematiku razvoja i razlika u strukturi prostora nedovoljno razvijenih zemalja, zemalja u razvoju i visoko razvijenih zemalja. Zemlje različitih socijalnih privrednih (tržišno i centralističko upravljane) i društvenih sistema obrađene su također egzemplarno i to na primjerima SAD i SSSR odnosno Savezne i Demokratske Republike Njemačke.

Summary

About the changes of curriculum and syllabones in teaching geography

by

Mate Matas

In the recent period, geography teaching, as well as our educational system in general, is undergoing a great many radical changes that primarily affect teaching curriculum. Some of the most important changes are the continuous and drastic reduction of the course hours in elementary and secondary levels of education, the reduction of curricular units and the changes in the way of planning these units.

From 1948 to 1984, the course hours for geography in elementary school were reduced from 16 to 7 hours per week. In the secondary schools, according to the joined basic program, geography is taught for 3 hours per week in all schools.

The new way of linear-spiral planning of curricular units, which was used in the 1984 curriculum, enhanced the comparative advantages of geography as a school subject, but the negative effects of the reduction of the hours and curricular units could not be completely eliminated, and this undoubtedly negatively effects the general and the professional education of numerous generations of students.